

Magdalena Kliszewska

Koło Naukowe Studentów Pedagogiki Przedszkolnej i Wczesnoszkolnej
Uniwersytetu Wrocławskiego „Zielone Wzgórze”
ORCID: 0009-0001-6768-0456
<https://doi.org/10.26881/ndps.2023.50.05>

Weronika Swałdek

Koło Naukowe Studentów Pedagogiki Przedszkolnej i Wczesnoszkolnej
Uniwersytetu Wrocławskiego „Zielone Wzgórze”
ORCID: 0009-0005-9814-791X
<https://doi.org/10.26881/ndps.2023.50.05>

Zwierzęce metafory w pedagogice jako odpowiedź na zróżnicowane potrzeby edukacyjne

Artykuł dotyczy interesującego z punktu widzenia teorii i praktyki edukacyjnej zjawiska włączenia wizerunków wybranych zwierząt do pedagogiki w kontekście zróżnicowanych potrzeb podmiotów biorących udział w procesie edukacyjnych. Na podstawie literatury przedmiotu oraz obserwacji rzeczywistości w artykule zaprezentowano sylwetki kilku wybranych zwierząt, które zostały zaadaptowane jako symbole pewnych postaw, cech do wybranych koncepcji i metod pracy z dziećmi. Tekst stanowić będzie próbę ukazania znaczenia włączenia *animal studies* do pedagogiki i edukacji zarówno w obszarze praktycznym, jak i teoretycznym.

Słowa kluczowe: zwierzęce metafory, zwierzęta, zróżnicowane potrzeby edukacyjne i rozwojowe, edukacja, mądrość, *mindfulness*, NVC, arteterapia, adaptacja

Animal metaphors in pedagogy as a response to diverse educational needs

The article deals with the phenomenon, interesting from the point of view of educational theory and practice, of incorporating images of selected animals into pedagogy in the context of the diverse needs of the subjects involved in the educational process. On the basis of the literature on the subject and observations of reality, the article presents the profiles of several selected animals that have been adapted as symbols of certain attitudes, characteristics to selected concepts and methods of working with children. The text will attempt to show the importance of incorporating animal studies into pedagogy and education, both in the practical and theoretical areas.

Key words: animal studies, animals, differentiated education needs, education, wisdom, *mindfulness*, NVC, art therapy, adaptation

Wprowadzenie

Świat pedagogiki jest bogaty w różne teorie, koncepcje czy metody. Mają one za zadanie zebrać dane treści w jedną całość, podkreślić ważne aspekty i stanowić skoncentrowane źródło informacji o danym zjawisku. Ich twórcy często przedstawiają koncepcje za pomocą symboli, które pomagają odbiorcy skojarzyć obraz z teorią. Stanowią zilustrowaną formę treści, którą łatwo przyswoić i zapamiętać.

Podczas zgłębiania literatury przedmiotu i zapoznawania się z różnymi koncepcjami i metodami zauważono, że część z nich jest przedstawiana z wykorzystaniem metafory zwierzęcia. Skłoniło to zainteresowanych do poszukiwań związku między nimi. Zwierzęce metafory w pedagogice, *animal studies*, nie są wystarczająco spopularyzowane w świecie nauk pedagogicznych. Zatem warto o nich wspomnieć, gdyż mogą okazać się pomocnym środkiem do pracy z dziećmi ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi. Celem niniejszego artykułu jest charakterystyka wybranych zwierzęcych metafor pojawiających się w pedagogicznej literaturze przedmiotu skierowanej do pedagogów, nauczycieli i dzieci oraz przełożenie jej na postrzeganie osób o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych i wspieranie ich rozwoju.

Obecnie społeczeństwo jest postrzegane jako zróżnicowane pod względem charakteru, intelektu, zdolności, osobowości, temperamentu, umiejętności, wiedzy osobistej, doświadczeń, sposobu radzenia sobie z problemami, sprawności fizycznej, talentów, upodobań oraz różnego typu trudności w uczeniu się (Kryńska 2012). W szczególności osoby znajdujące się w trudniejszym położeniu powinny oczekiwać zrozumienia swojej sytuacji oraz otrzymać indywidualne podejście, zwłaszcza w kontekście profesjonalnej pomocy (Serafin 2009). Dlatego ważne jest uwzględnienie nie tylko wyjątkowych zdolności każdej osoby, ale również społecznych uwarunkowań, które wpływają na jej sytuację życiową. Te społeczne czynniki stanowią wskaźniki indywidualnych potrzeb edukacyjnych i rozwojowych, zwanych też zróżnicowanymi (Brzezińska, Jabłoński, Ziółkowska 2014). Wśród elementów różnicujących te potrzeby można wskazać aspekty, takie jak: niepełnosprawność, trudności społeczne, zaburzenia zachowania czy emocji, szczególne talenty, trudności w uczeniu się, deficyty komunikacyjne, zaburzenia sprawności językowej, choroby przewlekłe, sytuacje kryzysowe czy traumatyczne, niepowodzenia edukacyjne, zaniedbania środowiskowe, trudności adaptacyjne i różnice kulturowe (Sochacka 2008, 2012). Literatura przedmiotu rozróżnia wymienione trudności w nauce na dwie kategorie: specyficzne i niespecyficzne. Wśród trudności niespecyficznych znajdują się czynniki wynikające z uwarunkowań biologicznych, społecznych oraz zaniedbań dydaktycznych. Przykładem niespecyficznych problemów edukacyjnych może być niedosłuch. Drugą grupę trudności w nauce literatura opisuje jako specyficzne, związane z zaburzeniem

procesów poznawczych, przy jednoczesnym zachowaniu prawidłowego funkcjonowania intelektualnego (Bogdanowicz 2011).

W celu poszerzenia wiedzy na temat zwierzęcych metafor zidentyfikowano w literaturze przedmiotu i obserwacji rzeczywistości edukacyjnej następujące zwierzęta: sowę, leniwca, żyrafę, szakala, motyla, żabę i jeża. Przedstawione w artykule sylwetki zwierząt symbolizują różnorodne koncepcje, teorie i metody edukacyjne. Okazują się być one pomocne w kreowaniu zajęć dla dzieci ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi, w tym np. dla dzieci z nadpobudliwością psychoruchową, zaburzeniami uwagi i koncentracji.

Sowa¹

Sowy to ptaki, które od tysięcy lat są obecne w kulturze. Uważa się je za najbardziej rozpoznawalny rząd ptaków, a wynika to z mnogości legend, przesądów i wierzeń na ich temat (Śniegocki 2022). W wierzeniach słowiańskich sowy były przedstawiane jako złowróżbne ptaki, symbol śmierci i nieszczęścia. Przesłanki na temat postrzegania sów jako posłańców złowrogiej myśli wzięły się z powodu tajemniczego nocnego życia tych stworzeń (Szerszunowicz 2003). Pomimo prowadzonego nocnego trybu życia, sowy widzą doskonale w nocy, lepiej niż ludzie. Z tego względu powiązywano sowę z mądrością, inteligencją i nauką. Do postrzegania sowy jako symbolu wiedzy i mądrości przyczyniły się jej cechy oraz naturalne zdolności, jak np.: opanowanie, spryt, dalekowzroczność, przenikliwy wzrok (Śniegocki 2022). Sowę jako symbol wiedzy rozpowszechniono za sprawą mitologii greckiej. Przedstawiana była jako święty ptak i jeden z atrybutów Ateny – bogini mądrości, sztuki, rozważli i strategii (Parandowski 1992). Właśnie taki obraz sowy został rozpowszechniony. Mądrość ilustrowana sową pozostaje jak najbardziej aktualna i uniwersalna w obecnych czasach. Wizerunek sowy można dostrzec w wielu budynkach szkolnych, akademickich, a także obiektach sakralnych. Na potrzeby powyższej pracy opisano sowę jako ptaka symbolizującego mądrość, naukę, wiedzę oraz uważne słuchanie innych.

Sowa jako symbol mądrości często widnieje również w źródłach dostępnych dla dzieci. Sowa „mądra głowa” jest m.in. bohaterem książek i bajek pt. „Kubuś Puchatek”. Obecna jest również w podręcznikach szkolnych. Z tego względu obraz sowy jako symbolu wiedzy nie jest obcy najmłodszym. Zauważono bowiem, że sowa jest jednym z pierwszych zwierzęcych symboli jakie poznają dzieci. Uczniowie często pragną się utożsamiać z niezwykle inteligentnym ptakiem

---

¹ Niniejszy fragment został przygotowany na podstawie przeglądu literatury wykonanego przez autorkę przy wsparciu Katarzyny Doleckiej, Sylwii Moroz i Alicji Podstawki (KNS PPIW „Zielone Wzgórze” Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Wrocławski).

(Dzikiewicz-Gazda 2013). Wizerunek sowy został również uwieczniony na Kartach Grabowskiego do nauki matematyki². Sowa występuje też w logo Światowego Dnia Tabliczki Mnożenia³.

Warto zadać sobie pytanie, jaki związek może mieć wizerunek sowy ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi. Otóż sowa jako symbol mądrości przypomina o tym, że każde dziecko może osiągnąć sukces edukacyjny, na miarę swoich możliwości. Jest on zależny od zasobów wewnętrznych dziecka, ale również od czynników zewnętrznych. Ważne jest wspierające środowisko, które pomoże uczniowi odkryć swoje mocne strony, wskaże możliwe drogi do przepracowania i po prostu będzie mu towarzyszyć. Rola nauczyciela jest tu nieoceniona. Jego podejście, wiedza, kompetencje, wsparcie, pomoc w dostosowaniu wymagań, ćwiczeń i aktywności zdecydowanie pomoże uczniowi w odniesieniu jego własnych indywidualnych sukcesów. Sowa jako symbol uważnego słuchania przypomina uczestnikom procesu edukacyjnego o istocie słuchania i zauważania potrzeb innych, ale również swoich. Nauczyciel powinien wsłuchiwać się co dziecko próbuje mu przekazać, aby jak najlepiej zrozumieć jego potrzeby, a co za tym idzie, podjąć odpowiednie działania edukacyjne. To samo dotyczy się rodziców, którzy również uczestniczą w procesie edukacji. Słuchanie innych jest również umiejętnością, którą należy rozwijać u dziecka od najmłodszych lat, ponieważ dzięki niej możliwe jest zaspokajanie potrzeby komunikacji, nawiązywanie relacji czy rozwiązywanie konfliktów.

Leniwiec⁴

Leniwiec to zwierzę z rodziny szczerbaków, leniucowatych i leniuchowcowatych. Jak sama nazwa wskazuje, zwierzęta te są niezbyt aktywne. Cenią sobie odpoczynek, „leniuchowanie” i prowadzą spokojny tryb życia (Encyklopedia Języka polskiego PWN).

Wizerunek leniwca jest związany z koncepcją *Mindfulness* (uwaga), która została stworzona przez Jona Kabata-Zinna z Uniwersytetu Medycznego Massachusetts w Worcester (Klon, Waszyńska 2020). Rozpowszechniona została jednak za sprawą Oliviera Luka Delorie, dzięki serii książek o tej tematyce. *Mindfulness* to inaczej trening uważności. Podstawą tej teorii jest uświadomienie sobie, że to co dzieje się „tu i teraz”, jest najważniejsze (Żejmo 2022). Autor wskazuje, że należy skoncentrować się na aktualnych zdarzeniach, a nie przejmować się przeszłością czy przyszłością. Trening uważności polega na kierowaniu własnej uwagi na

² <https://kartygrabowskiego.pl/> [dostęp: 31.01.2024].

³ <https://kartygrabowskiego.pl/blog/sowa-czego-jest-symbolem-i-co-ma-do-tabliczki-mnozenia/> [dostęp: 31.01.2024].

⁴ Niniejszy fragment został przygotowany na podstawie przeglądu literatury wykonanego przez autorki przy wsparciu Wiktorii Matuszek, Magdy Olkusz i Macieja Ostrowskiego (KNS PPiW „Zielone Wzgórze” Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Wrocławski).

rzeczy bieżące (Klon, Waszyńska 2020). Pomaga zatrzymać się w codziennym biegu i sprzyja redukcji stresu. Regularnie stosowany trening *mindfulness* sprzyja docenieniu życia, zauważenia szczegółów otaczającego świata, który często umyka pod wpływem codziennej gonitwy.

Jednak dlaczego właśnie leniwiec? Te nietypowe stworzenia są powszechnie znane ze swej niespieszności i upodobania do odpoczywania (Słownik Języka Polskiego PWN). Leniwce spędzają większość czasu śpiąc lub odpoczywając, co sprawia, że są kojarzone z spokojem i cierpliwością. Obraz leniwca wywołuje pozytywne emocje u obserwatorów, którzy często kojarzą to zwierzę z radością.

Warto podkreślić obecność wizerunku leniwca we współczesnej pedagogice, co może być szczególnie cenione w kontekście zróżnicowanych potrzeb edukacyjnych. Przede wszystkim, technika *mindfulness* sama w sobie może okazać się użyteczna. Idea ta, umożliwiająca zatrzymanie się w codziennej rzeczywistości i zgiełku obowiązków, sprzyja zwróceniu uwagi na własne potrzeby, uczucia i emocje. Dla osób z zaburzeniami uwagi, trening koncentracji pomaga uspokoić wir myśli, może być korzystny dla codziennego funkcjonowania w świecie pełnym różnorodnych bodźców. Leniwiec jest przypomnieniem o wartości zatrzymania się na moment, wzięcia kilku głębokich oddechów i skupienia uwagi na teraźniejszości. Może stanowić doskonałą metaforę, zrozumiałą nawet dla najmłodszych dzieci.

Ponadto, oprócz skoncentrowania się na zewnętrznym otoczeniu, leniwiec zwraca uwagę na sferę wewnętrzną: emocje, uczucia, przeżycia, doświadczenia oraz potrzeby. Skupienie się na sobie i własnych potrzebach sprzyja budowaniu poczucia własnej wartości, zwiększa motywację, wspiera rozwój społeczny i umiejętności komunikacji. Dodatkowo wspomaga proces samoregulacji, zdolność skupienia się na działaniu pomimo obecności czynników rozpraszających oraz rozwijanie refleksyjności (Klon, Waszyńska 2020). Koncepcja leniwca, czyli *mindfulness* jest także pomocna w redukcji stresu (Żejmo 2022). Skoncentrowanie się na bieżącym momencie pozwala zyskać świadomość oraz kontrolę nad tym co obserwujemy, słyszymy i czujemy. *Mindfulness* wspomaga zdolność do doceniania trudu, który należy włożyć, aby osiągnąć zamierzony cel. To właśnie droga, którą przebywa uczeń, aby osiągnąć swój własny, założony przez siebie cel, powinna być uważana za sukces. Należy ją docenić i uświadomić innym, że to właśnie owa droga, a nie sam cel w sobie jest najważniejsza. I tą właśnie myśl przypomina nam wizerunek leniwca.

Żyrafa i szakal⁵

Żyrafa i szakal to zwierzęta, które reprezentują grupę ssaków. W tym momencie wydaje się, że związek powyższych gatunków się kończy. Otóż mają

---

⁵ Niniejszy fragment został przygotowany na podstawie przeglądu literatury przez autorki – Magdalenę Kliszewską i Weronikę Swaldek.

jeszcze jeden wspólny aspekt: łączy je Komunikacja bez Przemocy (ang. *Nonviolent Communication*, NVC) (Rosenberg 2003).

NVC inaczej Porozumienie bez Przemocy to metoda komunikacji opracowana przez amerykańskiego psychologa Marshalla Rosenberga. Był nauczycielem, wykładowcą akademickim, terapeutą, a także doktorem psychologii klinicznej. Aktywnie działał na rzecz pokoju i porozumienia między ludźmi (Rosenberg 2020). Podejście, które opracował Rosenberg, ma na celu umożliwić stworzenie głębokich więzi między osobami poprzez skupienie się na ich potrzebach i uczuciach. Opiera się na szczerym, autentycznym i bezpośrednim kontakcie ze sobą, a także empatycznym połączeniu z drugim człowiekiem (Rosenberg 2020). W Komunikacji bez Przemocy niezbędne jest zrozumienie siebie, swoich potrzeb, uczuć, stanów emocjonalnych, sfery fizycznej. Dopiero wniknięcie dogłębnie w swoją osobę pomoże wczuć się w emocje drugiego człowieka. Rosenberg zwraca uwagę na to, że każdy człowiek posiada potrzeby: bezpieczeństwa, odpoczynku, bliskości, miłości itd. bez względu na wiek, pochodzenie czy płeć. Wszystkie potrzeby są tak samo ważne, a nasze działania mają na celu zaspokojenie ich. Informację o zaspokojeniu potrzeb dostarczają emocje (Rosenberg 2020).

Istotą Porozumienia bez Przemocy jest intencja, z jaką wypowiadamy daną treść. Współzależność w relacji jest również bardzo ważna. Przypomina nam o tym, że wszyscy jesteśmy ze sobą połączeni. Nasze czyny i słowa, lub to czego nie robimy i nie mówimy, oddziałują na innych. Komunikacja w NVC opiera się na czterech krokach:

1. obserwacje,
2. uczucia,
3. potrzeby,
4. prośby (Rosenberg 2020).

Najpierw staramy się dostrzec, co właśnie dzieje się w danej sytuacji. Polega to na sformułowaniu spostrzeżenia, a zarazem na powstrzymaniu się od jakiegokolwiek osądu czy oceny. Ważny jest fakt, czyli to co właśnie jest widoczne. Następnym krokiem jest wyrażenie tego co jednostka czuje wobec postępowania partnera interakcji, które zostało zauważone. Po trzecie określić należy własne potrzeby związane z uczuciami, które przed chwilą zdefiniowano. Czwarty etap dotyczy zwrócenia się do partnera z prośbą, której spełnienie przyczyni się do poprawy jakości naszego życia i innych (Rosenberg 2020).

Nawiązując do zwierząt wymienionych w tej części artykułu, warto wspomnieć, że pełnią dość istotną rolę w Porozumieniu bez Przemocy (Rosenberg 2020). Mianowicie obrazują drogi komunikacyjne występujące w relacjach międzyludzkich.

Żyrafa jest zwierzęciem lądowym, roślinożernym, które w stosunku do masy swojego ciała ma największe serce. Roseneberg powiązał je z symbolem uczuć. Z tego powodu ten sposób komunikacji nosi nazwę „języka serca” czy „języka żyrafy”. Ponadto ma ona też najdłuższą szyję ze wszystkich zwierząt, dzięki której spogląda na świat z szerokiej perspektywy. Szeroki ogląd sytuacji zapewnia objęcie całokształtem tego co się dzieje wokół niej. Szyja żyrafy oznacza również odwagę odkrycia głowy, wychylenia jej i wypowiedzenia szczerzej, subiektywnej prawdy. Pozwala również na odkrycie się na ewentualne zranienie. Długa szyja symbolizuje również umiejętność wsłuchiwanie się w uczucia i potrzeby innych, które kryją się za zachowaniem rozmówcy (Winstrand 2005). Język serca charakteryzują komunikaty stosowane w pierwszej osobie liczby pojedynczej. Żyrafa mówi o swoich uczuciach, chce być słyszana, ale pragnie usłyszeć również drugiego człowieka. Potrafi przebyć drogę do swoich i cudzych potrzeb. Wyraża siebie klarownie, jasno i szczerze. Jest asertywna, mówi zgodnie z tym co myśli, jednak stara odnosić się z szacunkiem i empatią do swojego rozmówcy. Żyrafa bierze, ale i daje z serca (Rosenberg 2020).

Obok żyrafy w NVC występuje szakal. Stanowi on symbol komunikacji przeciwnej do tej reprezentowanej przez żyrafę. Szakal to drapieżnik, który za wszelką cenę próbuje udowodnić swoją rację. Nie liczy się z potrzebami i uczuciami innych. Oczekuje, że inni spełnią jego oczekiwania, mimo że często bywają niewykonalne. Symbolizuje nawykową, automatyczną komunikację odznaczającą się etykietami, ocenami, krytyką, stereotypami, uogólnieniami. Atakuje osobę a nie jej czyny (Rosenberg 2020). Szakal traktuje innych jako środek do zaspokojenia swoich potrzeb.

Żyrafa i szakal zostały dość mocno spopularyzowane przez koncepcję Rosenberga. Samo Porozumienie bez Przemocy powinno stanowić podstawę komunikacji z drugim człowiekiem. Ważne, aby podkreślać jej wartość w procesie edukacyjnym. Może mieć szczególne zastosowanie wobec uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi. Sam wizerunek żyrafy i szakala może pomóc dzieciom zobrazować drogi komunikacyjne. Na rynku jest dostępnych wiele pomocy przedstawiających te zwierzęta, np. maskotki, pacynki, ilustracje. NVC stosowana nie tylko w środowisku edukacyjnym może być używana do lepszego zarządzania konfliktami w grupie. Stosowanie się do zasady 4 kroków ułatwia zmianę nawykowego, bezrefleksyjnego sposobu porozumiewania się na komunikację opartą na empatycznym rezonansie i wzajemnym zrozumieniu (Rosenberg 2020). Ponadto wpływa na budowanie pozytywnych relacji między uczestnikami procesu komunikacyjnego. Żyrafa Rosenberga pozwala na dotarcie w głąb siebie i lepsze zrozumienie swoich potrzeb, emocji i całokształtu swojej osoby. Powiązana jest również z uważnością i treningiem *mindfulness*, o których była mowa wcześniej. W zróżnicowanej grupie istotne jest zwłaszcza wzajemne zrozumienie się.

W tym przypadku dzięki NVC uczestnicy procesu edukacyjnego mogą mieć okazję do zbudowania trwalszych relacji z drugim człowiekiem. Ponadto stosowanie NVC gwarantuje lepszą komunikację w grupie i akceptację różnorodności oraz wyjątkowości. Ostatecznym argumentem na stosowanie języka żyrafy powinien być fakt, że gwarantuje on zaspokojenie potrzeb: szacunku do własnej osoby i drugiego człowieka, akceptacji siebie i innych, zrozumienia swoich stanów i innych ludzi, przynależności do grupy, a przede wszystkim bycia widzianym i dostrzeżonym (Rosenberg 2020).

Motyl⁶

Motyl jest owadem o barwnych skrzydłach, który żywi się nektarem kwiatów i sokami roślinnymi (Słownik Języka Polskiego PWN⁷). Jednak życie tego owada jest dosyć niezwykle, bowiem przechodzi on przez proces metamorfozy, zaczynając od gąsienicy, przechodząc przez stadium poczwarki, aż do w pełni rozwiniętego motyla.

W kulturze motyl symbolizuje dążenie do światła rozumianego jako cel. Oznacza również życie, wolność, miłość, szczęście, kolorowe piękno, a także dobro (Winiecka 2013). Wiąże się też z odrodzeniem, przemianą i nadzieją na lepsze jutro.

Powszechnie symbol motyla używany jest przez osoby niesłyszące, ponieważ motyle nie posiadają zmysłu słuchu, odbierają świat wzrokiem, węchem i poprzez wibracje, tak jak Głusi (zob. Ruta, Wrześniewska-Pietrzak 2015). Warto wspomnieć również, że osoby dotknięte utratą słuchu mogą być traktowane jako mniejszość lub grupa odbiegająca od normy, charakteryzująca się określonymi deficytami (Bartnikowska 2010). W wyniku tego rozróżnienia powstał termin „Głuchy”, który – choć brzmi identycznie – różni się jedynie w zapisie od słowa „głuchy”. Różnica ta polega wyłącznie na formie pisemnej, gdzie pierwsze słowo, podobnie jak w przypadku określania narodowości, jest zapisywane wielką literą, aby podkreślić istniejące różnice. Osoby identyfikujące się z tym terminem rozumieją same siebie jako grupę o unikalnych cechach językowych i kulturowych. Utrzymują więc z tą społecznością poprzez aktywny udział w życiu społecznym, politycznym, artystycznym, wizualnym postrzeganiu świata, dzieleniu się wartościami oraz charakterystycznym poczuciem humoru (por. Padden, Humphries 1988, 2006; Sacks 1998). Mimo swojej głuchoty motyle są uważane za jedne z naj-

⁶ Niniejszy fragment został przygotowany na podstawie przeglądu literatury przez autorki przy wsparciu Anny Miszke, Katarzyny Pietrzyk i Katarzyny Stańczyk (KNS PPiW „Zielone Wzgórze” Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Wrocławski).

⁷ <https://sjp.pwn.pl/> [dostęp: 31.01.2024].

piękniejszych istot: są wolne, niezależne i doskonale – a trzepot ich skrzydeł nieodparcie kojarzy się z językiem migowym (zob. Ruta, Wrześniewska-Pietrzak 2015). Dodatkowo jest on oceniany pozytywnie przy użyciu przymiotnika „piękny”, co dodatkowo jest podkreślane przez zastosowanie wielkich liter: język migowy (PJM) to Piękny Język Motyli, a osoba niesłysząca to Motyl (Ruta, Wrześniewska-Pietrzak 2015).

Ponadto, ze względu na wymienione wcześniej skojarzenia, można powiązać wizerunek motyla z arteterapią. Stanowi on jej symbol, który idealnie odzwierciedla jej założenia.

Celem arteterapii, czyli terapii poprzez sztukę, jest poprawa jakości życia, osiągnięcie pełnej niezależności i aktywizacji, rozwijanie pozytywnego i adekwatnego poczucia własnej wartości, a także nauka nawiązywania oraz utrzymywania satysfakcjonujących relacji z otoczeniem (Gładyszewska-Cylulko 2011). Arteterapia stanowi również metodę pozwalającą na uwolnienie, a także rozwinięcie u dzieci i młodzieży sił i energii, które wspomagają ich własny rozwój. Jest to poszukiwanie inspiracji do procesu twórczego. Działa jako bezpieczny i akceptowany przez dzieci sposób wyrażania, tego co trudne do opisanego słowami. Arteterapia jest odzwierciedleniem trudności i negatywnych emocji, które gromadzą się i są przechowywane (Karolak 1998). Ponadto, kolor ma ogromne znaczenie w arteterapii, ponieważ może wpływać na emocje i stan psychiczny. Praca z kolorami w sztuce może być używana jako narzędzie do wyrażania uczuć i doświadczeń. A motyle są często bardzo kolorowe i różnorodne. Ich indywidualne ubarwienie i wyjątkowe wzory na skrzydłach są kolejnym powiązaniem symbolu motyla w arteterapii.

Motyl wiąże się z wytrwałością w dążeniu do celu, cierpliwością do samego siebie, jak i do innych oraz motywacją. Wynika to z jego naturalnego procesu metamorfozy. To wszystko dotyczy zarówno sfery psychicznej, jak i fizycznej. Arteterapia jest pomocna w wyciszaniu dzieci, m.in. tych z nadpobudliwością psychoruchową. Sztuka stanowi element ekspresji uczuć oraz emocji. Dzieci ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi mogą mieć trudności z werbalnym wyrażaniem swoich emocji, a poprzez sztukę, taką jak malowanie, rzeźbienie czy rysowanie, mają one szansę wyrazić swoje uczucia i myśli w bezpieczny i niewerbalny sposób. Może pełnić rolę katharsis, niejako wyzbywając nieprzyjemne emocje. Pomaga w odprężeniu się. Sztuka może być formą terapii relaksacyjnej, pomagając dzieciom w redukcji stresu i nieprzyjemnych napięć. Koncentracja na procesie twórczym może pomóc w oderwaniu się od codziennych trudności i skupieniu na chwili obecnej. Arteterapia wspomaga również rozwój motoryki małej i dużej. Ponadto sztuka może być wykorzystywana do wspierania integracji sensorycznej, co jest istotne dla dzieci z pewnymi trudnościami. Różnorodne doznania podczas pracy z różnymi materiałami mogą pomóc w regulacji zmy-

słów. Wiąże się to bezpośrednio z podniesieniem samooceny, bowiem przeżywanie sukcesów w twórczym procesie może pozytywnie wpływać na samoocenę uczestników procesu. Działania twórcze i widzenie rezultatów swojej pracy może zbudować pewność siebie oraz poczucie własnej wartości.

Arteterapia, przy odpowiednim wsparciu arteterapeuty, maksymalizuje potencjał rozwojowy dziecka. Uaktywnia i zachęca do aktu twórczego, a także rozwija koordynację wzrokowo-ruchową (Majchrzyk-Mikuła, Kacprzak 2020). Dodatkowo motyl uczy dostrzegać różnorodność wśród osób identyfikujących się z tym symbolem. Uwrażliwia na szeroko rozumiane piękno, wyjątkowość i podkreśla, że każda jednostka jest wolna i niezależna.

Żaba⁸

Żaba jest płazem o gładkiej skórze, wylupiastych oczach i nogach tylnych dłuższych niż przednie, co ułatwia jej pływanie (Słownik Języka Polskiego PWN⁹). Zachowanie żaby jest dość charakterystyczne, bowiem niezależnie od tego czy jest to żaba wodna, czy lądowa, potrafi ona pozostawać przez długi czas w bezruchu. Może też jednocześnie, gdy poczuje się zagrożona, skoczyć bardzo daleko. U żab można również łatwo zaobserwować ruch oddechu.

Przywołane cechy tych płazów pozwalają na połączenie ich z umiejętnością uważności – *mindfulness*. Jest to stan świadomego skupienia uwagi na odczuciach doznawanych w danej chwili, w sposób życzliwy dla siebie. Badania empiryczne jednoznacznie potwierdzają szeroki zakres korzyści z systematycznego praktykowania *mindfulness* w rozwijaniu kompetencji emocjonalnych i społecznych. Ponadto dowody naukowe wskazują na wpływ uważności na rozwój empatii, spokoju, altruizmu, współczucia i otwartości społecznej (por. m.in. Kabat-Zinn 2003; Radoń 2013, 2017; Siegel 2014).

Warto w tym miejscu przywołać osobę Eline Snel, holenderskiej terapeutki i edukatorki. Bowiem w opracowanej przez nią trening uważności metaforą jest właśnie żaba. Autorka długo poszukiwała odpowiedniego i czytelnego dla najmłodszych symbolu uważności. W końcu przyszła jej na myśl właśnie żaba, która według niej idealnie obrazuje stan, w jakim znajduje się człowiek stosujący trening *mindfulness* (Snel 2010).

Metoda Eline Snel (bazuje na treningu redukcji stresu dla osób dorosłych stworzonym przez Jona Kabata-Zinna. Skierowana jest do dzieci i młodzieży

---

⁸ Niniejszy fragment został przygotowany na podstawie przeglądu literatury przez autorki przy wsparciu Igi Kurczaby, Patrycji Pawłowicz, Magdaleny Rosiak i Klaudii Szyszki (KNS PPIW „Zielone Wzgórze Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Wrocławski).

⁹ <https://sjp.pwn.pl/> [dostęp: 31.01.2024].

w wieku 4–19 lat. Podczas treningu młode osoby uczą się wyciszenia, stabilizacji, koncentracji uwagi i kierowania nią. Starają się obserwować swój wewnętrzny świat bez oceniania i natychmiastowego reagowania. Rozwijają umiejętność reagowania ze spokojem na zmienne sytuacje i trudne emocje oraz przyjmowania do wiadomości, że nieprzyjemne i trudne emocje mogą się pojawiać i nie należy ich tłumić, tylko obdarzać je życzliwą uwagą. Pomagają dostrzec, że wszystkie uczucia i stany emocjonalne jakich doświadczają, są potrzebne. Nade wszystko zaś uczą się bycia życzliwymi – dla siebie i dla innych (Snel 2010).

Trening uważności może przynieść wiele korzyści dzieciom ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi. Przede wszystkim *mindfulness* pomaga zrozumieć swoje emocje i reagować na nie w sposób bardziej konstruktywny. Dzieci mogą nauczyć się technik regulacji emocji, co może wpłynąć pozytywnie na ich zachowanie zarówno w szkole, jak i w innych środowiskach. Ponadto praktyka uważności może pomóc dzieciom rozwijać empatię i zrozumienie dla innych. Dzieci uczą się bardziej świadomego słuchania i obserwacji, co przyczynia się do budowania zdrowych relacji z rówieśnikami i dorosłymi.

Dzieci o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych, podobnie jak wszystkie inne, muszą stawić czoła wyzwaniom związanym z budowaniem relacji społecznych zarówno z rówieśnikami, jak i dorosłymi. To zadanie jest szczególnie trudne, ponieważ uczniowie z różnymi zaburzeniami często doświadczają braku pewności siebie, mają obniżoną samoocenę i mogą odczuwać frustrację z powodu trudności szkolnych (Bogdanowicz i in. 2011). Dzieci ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi często wykazują negatywny obraz siebie, charakteryzujący się niską tolerancją na frustracje, uczuciem bezradności i podniesionym poziomem lęku. To uczucie lęku jest związane głównie z sytuacjami szkolnymi, obejmującymi obszary nauki oraz funkcjonowanie w klasie (Łodygowska 2017, za: Gindrich 2004). W związku z tymi emocjami, głównie lękiem, praktyka uważności może pomóc im zidentyfikować i regulować swoje emocje, co może przyczynić się do redukcji stresu i lęku. Dzieci z zespołem nadpobudliwości psychoruchowej z deficytami uwagi lub innymi trudnościami w koncentracji mogą skorzystać z treningu uważności, ponieważ pomaga on w rozwijaniu umiejętności skupienia uwagi na jednej rzeczy w danym momencie. Poprzez praktykę skupiania się na oddechu lub innym bodźcu, dzieci uczą się kontrolować swoją uwagę.

Osoby z pewnymi trudnościami w kontrolowaniu emocji mogą mieć tendencję do impulsywnego działania. Uważność może pomóc im zrozumieć konsekwencje swoich działań, i zanim zareagują, zastanowić się nad swoimi reakcjami.

Jeź¹⁰

Jeź jest ssakiem owadożernym, o ciele pokrytym ostrymi i twardymi kolcami (Słownik Języka Polskiego PWN¹¹). Widok tego zwierzęcia zazwyczaj cieszy, jednak przez jego wygląd utożsamia się go z innością i uważa się go za samotnika. Trudno bowiem przebywać mu w grupie z innymi stworzeniami. Ciężko jest mu być blisko nawet innych jeży, nie raniąc ich swoimi kolcami. Jeź w sytuacji zagrożenia najpierw fuka, by odstraszyć drapieżnika, a gdy ten się zbliża, jeź za pomocą swoich specjalnych mięśni zwija się w kłujący, kolczasty kłębek. Nastrosza swoje kolce (pot. „najeża się” – przybiera podstawę obronną pod wpływem gniewu lub strachu), by skutecznie odstraszyć wroga i bezpiecznie przeczekać niebezpieczeństwo. Jeże to zwierzęta o silnym instynkcie terytorialnym, prowadzą samotny tryb życia. Mimo przywołanych cech jeży są to też bardzo towarzyskie stworzenia, które szybko przywiązują się nawet do człowieka, pod warunkiem, że ten nie wyrządza mu krzywdy.

Podobne zachowania i cechy zauważyć można u dzieci ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi, gdy ich potrzeby nie są zauważane. Istotne jest jednak dostosowanie się do potrzeb dziecka. Nie da zmienić się jego natury. Ważne jest by dziecko pokochało siebie jakim jest, nawet wtedy gdy ma „kolce”. Można więc powiązać metaforę jeża z adaptacją i akceptacją inności. Motyw taki zauważyć można w literaturze dziecięcej. Świetnym tego przykładem jest *„Jeżeli jesteś inny – historyjka o tym, jak kochać siebie za to, jakim się jest”* autorstwa Natalii Tomczyk.

Jeź jako metafora adaptacji i akceptacji bycia innym może wskazywać na dzieci, które przeżywają lęki związane z różnymi sytuacjami dnia codziennego, które przez swój charakter i wyposażenie mogą czuć się osamotnione i niezrozumiane, tłumiąc przy tym swoje emocje. Mogą być to dzieci z zaburzeniami więzi, z niskim poczuciem własnej wartości czy brakiem poczucia bezpieczeństwa, które mogą nie potrafić dać się „pogłaskać czy przytulić”. Takie dzieci mogą nie potrafić ani żądać, ani okazywać czułości. Aby móc pomóc tym dzieciom pamiętać należy, że dla dzieci ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi, ważne jest dostosowanie procesu nauczania do ich indywidualnych umiejętności, stylów uczenia się i potrzeb. Dzieci z różnymi umiejętnościami i potrzebami wymagają zindywidualizowanego podejścia edukacyjnego. Indywidualizacja programów nauczania może obejmować dostosowywanie tempa, poziomu trudności czy metodyki nauczania. Adaptacja może obejmować również formy udzielanego wsparcia dodatkowego, takiego jak lekcje korekcyjne, sesje terapeutyczne czy dodatkowe

¹⁰ Niniejszy fragment został przygotowany na podstawie przeglądu literatury przez autorki przy wsparciu Adrianny Dwornickiej, Kingi Okulewicz i Karoliny Plust (KNS PPIW „Zielone Wzgórze” Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Wrocławski).

¹¹ <https://sjp.pwn.pl/> [dostęp: 31.01.2024].

materiały edukacyjne. To wsparcie ma na celu ułatwienie procesu nauki i zminimalizowanie barier edukacyjnych. W tym celu ważne jest stworzenie środowiska, które jest otwarte, przyjazne i akceptujące różnorodność. Akceptacja oznacza zrozumienie samego siebie, ale też i innych oraz docenienie indywidualnych umiejętności każdego ucznia, niezależnie od ewentualnych trudności czy ograniczeń. Akceptacja wymaga również budowania świadomości społecznej wśród uczniów, nauczycieli i społeczności szkolnej. Wzmacnianie empatii, zrozumienia i szacunku dla różnorodności może przyczynić się do tworzenia bardziej inkluzywnego środowiska. Ważne jest, aby kłaść nacisk na umiejętności i potencjał każdego ucznia, a nie skupiać się na ewentualnych trudnościach. Aby zbudować akceptację wymaga zaangażowania nauczycieli, personelu szkolnego, rodziców i społeczności edukacyjnej jako całości.

Podsumowanie

W świetle analizy roli metafor zwierzęcych w pedagogice ukazuje się fascynujący obszar, w którym adaptacja i akceptacja stają się kluczowymi wartościami. Zastosowanie tych metafor nie tylko poszerza horyzonty myślowe, ale nade wszystko kształtuje przestrzeń, w której wzajemna adaptacja i akceptacja stanowią fundament rozwoju uczniów. Przywołane przez autorki artykułu cechy, jeśli utożsamiane są z wymienionymi zwierzętami, stanowią formę przyjemną i łatwą do przyswojenia przez dzieci.

Warto podkreślić, że fundamentem adaptacji i akceptacji jest uważność – uważność w obserwacji, zrozumieniu i reagowaniu na sygnały płynące zarówno od uczniów, ale też i do uczniów. Komunikacja serca, oparta na empatii, szacunku i zrozumieniu, odgrywa kluczową rolę w budowaniu trwałych relacji opartych na wzajemnym zaufaniu. Istotna jest również uważność zarówno na siebie, jak i innych, dzięki której zbudować można zrozumienie swoich uczuć. Dzieci mają możliwość nauki technik regulacji emocji, co może pozytywnie wpłynąć na ich postępowanie zarówno w szkole, jak i w innym otoczeniu. Dodatkowo praktyka uważności może wspomagać rozwijanie empatii oraz zrozumienia dla innych. Poprzez bardziej uważne słuchanie i obserwację dzieci uczą się budować zdrowe relacje zarówno z rówieśnikami, jak i dorosłymi.

Zapewne zaprezentowane przez autorki metafory zwierzęce nie wyczerpują w pełni potencjału naukowego myśli *animal studium*, i ważne jest, aby poszerzać tę linię badań. Opracowanie to stanowi jedynie wstęp do dalszych poszukiwań, szerszych analiz, a w przyszłości również badań. Można dokonać pogłębionego przeglądu literatury dziecięcej i dostrzec, jak wymienione w tekście zwierzęta są w niej kreowane, a także jak postrzegane są przez dzieci. Pochylić się można

również nad stopniem przyswajalności wcześniej omówionych technik i metod przy zastosowaniu wizerunku zwierząt.

Podsumowując, istotnym elementem w posługiwaniu się metaforami zwierzęcymi jest akceptacja kolczastego jeża dzięki leniwcowi, żabie oraz żyrafie, nie zapominając również o sowie.

Bibliografia

- Bartnikowska U. (2010), *Głuchota – mniejszość językowa, kulturowa, pogranicze...*, czyli społeczny kontekst badania zjawisk związanych z uszkodzeniem słuchu, *Niepełnosprawność*, 4.
- Bogdanowicz M. (2011), *Specyficzne trudności w uczeniu się czytania i pisania – dysleksja, dysortografia, dysgrafia* [w:] M.B. Pecyna (red.), *Dysleksja rozwojowa. Fakt i tajemnica*, WSZIA, Opole.
- Bogdanowicz M., Adryianek A., Rożyńska M. (2011), *Uczeń z dysleksją w domu: poradnik nie tylko dla rodziców*, Operon, Gdynia.
- Brzezińska A., Jabłoński S., Ziółkowska B. (2014), *Specyficzne i specjalne potrzeby edukacyjne*, *Specyficzne i specjalne potrzeby edukacyjne*, *Edukacja*, 2(127): 37–52.
- Dzikiewicz-Gazda U. (2013), *Bajkowy marketing niszowy. Neoliberalne zawłaszczenie edukacji przedszkolnej*, *Forum Oświatowe*, 3(50): 79–91.
- Gładyszewska-Cylulko J., (2011), *Arteterapia w pracy pedagoga. Teoretyczne i praktyczne podstawy terapii przez sztukę*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Kabat-Zinn J. (2003), *Mindfulness-Based Interventions in Context: Past, Present, and Future*, *Clinical Psychology: Science and Practice*, 2(10): 144–156.
- Karolak W. (1998), *Sztuka jako zabawa, zabawa jako sztuka*, Łódź.
- Klon W., Waszyńska K. (2020), *Mindfulness w pracy z dziećmi i młodzieżą*, *Studia Edukacyjne*, 57.
- Łodygowska E. (2017), *Dysleksja a problemy emocjonalne dzieci i młodzieży – przegląd badań* [w:] E. Łodygowska, E. Pieńkowska (red.), *Psychologia wieku rozwojowego. Normy i nietypowość-patologia* (s. 101–117), Wydawnictwo Volumina.pl, Szczecin.
- Majchrzyk-Mikuła J., Kacprzak M., (2020), *Arteterapia inspiracją dla pedagogiki*, *Roczniki Pedagogiczne*, 12(48), 2.
- Padden C., Humphries T. (2006), *Inside Deaf Culture*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Parandowski J. (1992), *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Wydawnictwo Puls, Londyn.
- Rosenberg M.B. (2003), *Porozumienie bez przemocy. O języku serca*, Jacek Santorski & CO Wydawnictwo, Warszawa.
- Rosenberg M.B. (2020), *Porozumienie bez przemocy. O języku życia*, Wydawnictwo „Czarna Owca”, Warszawa.
- Ruta K., Wrześniewska-Pietrzak M. (2015), *Jakim językiem mówią głusi? Język migowy i polszczyzna w wypowiedziach głuchych*, *Roczniki Humanistyczne*, LXIII, 6.
- Sacks O. (1998), *Zobaczyć głos. Podróż do świata ciszy*, przeł. A. Małczyński, Zysk i S-ka, Poznań.
- Serafin T. (2009), *Kształcenie specjalne w systemie oświaty*, Wolters Kluwer Business, Warszawa.

- Siegel R.D. (2014), *Uważność. Trening pokonywania codziennych trudności*, Wydawnictwo „Czarna Owca”, Warszawa.
- Snel E. (2010), *Uważność i spokój żabki*, CoJaNaTo, Warszawa.
- Sochacka K. (2008), *Uczeń zdolny z dysleksją* [w:] M. Wróblewska (red.), *Kształcenie i promowanie uczniów zdolnych* (s. 122–132), Trans Humana, Białystok.
- Sochacka K. (2012), *Specjalne potrzeby i specyficzne trudności* [w:] E. Awramiuk (red.), *Z problematyki kształcenia językowego*, t. 4, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Szerszunowicz J. (2003), *Językowo-kulturowy obraz sowy w ujęciu komparatywnym* [w:] B. Nowowiejski (red.), *Białostockie archiwum językowe*, nr 3, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Szumski G. (2006a), *Integracyjne kształcenie niepełnosprawnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Szumski G. (2006b), *Edukacja inkluzyjna – geneza, istota, perspektywy*, *Kwartalnik Pedagogiczny*, 1(199).
- Śniegocki R. (2020), *Sowie zmysły, Krajobraz*, *Magazyn Zespołu Parku Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego*, 3.
- Winięcka E. (2013), *Drogi czytelniku, kategorycznie oświadczam, że nie jestem pewien*, *Poznańskie Studia Polonistyczne, Seria Literacka*, 22: 297–312.
- Winstrand T. i in. (2005), *Porozumienie bez przemocy, czyli język żyrafy w szkole*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa.
- Żejmo J. (2022), *Praktyka mindfulness jako skuteczna metoda poprawy umiejętności radzenia sobie ze stresem*, *Edukacja Humanistyczna*, 2.

Źródła internetowe

- <https://kartygrabowskiego.pl/blog/sowa-czego-jest-symbolem-i-co-ma-do-tabliczki-mnozenia/>.
- <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/leniwce;3931571.html>.
- <https://sjp.pl/leniwiac>.
- <https://sjp.pwn.pl/sjp/motyl;2484822.html>.
- <https://sjp.pwn.pl/sjp/zaba;2547959.html>.
- <https://www.centrumdobrejterapii.pl/materialy/czym-jest-uważność-mindfulness/>.
- <http://uwaznazabka.pl/index.php/o-metodzie/>.
- <https://sjp.pwn.pl/sjp/jez;2468122.html>.
- <https://krainamotyli.blogspot.com/>.